

edildiği bir yer olmakla meşhurdur. Ebû Ahmed Hasan el-Askerî (ö. 382/992) ile Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1005'ten sonra), buraya nisbet edilen âlimlerin en ünlüleridir. Bugün Askerimükrem'in yerinde Şüster'in 45 km. güneyindeki Bend-i Kîr harabeleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Müneccid), s. 375-376; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 160; *Hudûdül-'âlem* (Minorsky), s. 130; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsim*, s. 409-410; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 123-124; Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut 1969, s. 222-223; Hamdullah Müstevfî, *Nüzhetü'l-kulûb* (nşr. M. Debir Siyâkî), Tahran 1362, s. 112; Muhammed Takî Han Hakîm, *Genc-i Dâniş Coğrafyâ-yı Târîhî-i Şehrâ-yı İrân*, Tahran 1366, s. 398-399; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, London 1966, s. 236-237, 246-247; Herbert Busse, "Iran Under the Büyids", *CHIr.*, IV, 256, 375; a.mlf., *Chalif und Grosskönig die Buyinden im Irak (945-1055)*, Beyrut 1969, s. 265, 327, 348, 438; *Géographie d'Aboulféda*, II, 74, 87; M. Streck — [L. Lockhart], "Askar Mukram", *El²* (İng.), I, 711; C. E. Bosworth, "Askar Mokram", *Elr.*, II, 768.

MUSTAFA L. BİLGE

ASKERİSÂMERRÂ

(bk. SÂMERRÂ).

ASKI

Kubbeli yapılarda tavandan aşağı doğru sarkıtılan süs unsuru.

Kandil gibi zincir ucuna takılan askılar küre veya yumurta şekillerinde olmakta ve alt taraflarında da püskül bulunmaktadır. Küre şeklindekiler genel-

likle hindistan cevizinden, beyzîler ise deve kuşu yumurtasından yapılmışlardır. Ayrıca çiniden yapılanları ve kıymetli taşlarla süslenmiş olanları da vardır. Askıların akustik fonksiyonları bulunması sebebiyle asıldıkları noktalar dikkatle seçilmiş, kötülüklerin içeri girmesini engellediği inancıyla da deve kuşu yumurtasından olanlar kapılara yakın yerlere asılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Arseven, "Askı", *SA*, I, 111; N. Rüşdü Büngül, "Askı", *Eski Eserler Ansiklopedisi*, İstanbul, ts., I, 27.

ÖZKAN ERTUĞRUL

ASL

(bk. ASİL).

el-ASL

(الْأَصْل)

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805)

"Zâhirü'r-rivâye" veya "Uşûl" diye bilinen ve Hanefî mezhebinin ana kaynaklarını oluşturan altı eserinden biri.

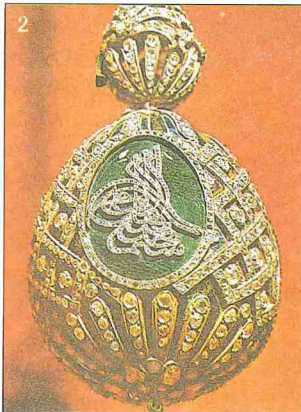
İmam Muhammed'in ilk ve en hacimli eseri olup *el-Mebsût* diye de bilinmektedir. Ebû Hanîfe'nin görüşlerinin esas alındığı eserde kendisinin ve Ebû Yûsuf'un ona katılmadıkları konulardaki farklı görüşlere de yer verilmiştir. İhtilâfın zikredilmediği hususlarda Ebû Hanîfe ve iki talebesinin aynı görüşte olduğu anlaşılır. Yer yer İbn Ebû Leylâ'nın ihtilâflarının da zikredildiği ve genelde fik-

el-Asl'ın Ebû Süleyman el-Cüzcânî rivayetinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1026)

hî ta'îl'lerin pek bulunmadığı *el-Asl*'i İmam Muhammed'den birçok talebesi rivayet etmiştir. Bu rivayetlerin en kuvvetlisi Ebû Süleyman el-Cüzcânî'ninkidir. Hâkim eş-Şehîd, *el-Asl* esas olmak üzere İmam Muhammed'in *zâhirü'r-rivâye** eserlerini *el-Kâfi* adıyla ihtisar etmiş, bu eser de Serahsî tarafından *el-Mebsût* adıyla şerh edilmiştir. Başta Abdülazîz el-Halvânî ve Ebû Bekir Hâherzâde olmak üzere bazı müteahhir Hanefî âlimlerinin *el-Mebsût* adıyla telif ettikleri eserler de esasen *el-Asl*'in birer şerhinden ibarettirler. Abdürrahîm b. Ebû İsmâ el-Belhî tarafından da ihtisar edilen *el-Asl*'in çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası mevcut olup ilk defa Dr. Şefik Şehâte tarafından Kahire'de (1954) ve Ebû'l-Vefâ el-Efgânî tarafından da Haydarâbâd'da bir cildi neşredilmiştir (Sezgin, I, 422, 934). Eserin tamamını ise daha sonra İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmî'l-İslâmiyye Karaçi'de beş cilt halinde neşretmiş olup ilk dört cildin edisyon kritiğini Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, son cildi de Dr. Şefik Şehâte yapmıştır.

1. II. Mahmud tuğralı, mavi ve pembe mineli askı (TSM, Hazine, nr. 2/7616). 2. III. Selim tuğralı askı (TSM, Hazine, nr. 2/1865). 3. XVIII. yüzyıla ait askı (TSM, Hazine, nr. 2/7615). 4. Mâşallah yazılı bir askı (Üsküdar Mevlevihanesi Türbesi)

N. P. Aghnides (bk. bibl.) Serahsî'ye dayanarak *el-Aşl*'in esasen Ebû Yûsuf'un eseri olduğunu, ancak Şeybânî tarafından kompozit edildiğini söylüyorsa da bu yanlıştır. Serahsî'nin söz konusu yerde (*el-Mebsût*, XXX, 129) kastettiği, *el-Aşl*'in bütünü olmayıp kendi eseri *el-Mebsût*'un metni olan *el-Kâfi*'de "Kitâbü İhtilâfî Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ" başlığıyla geçen kısımdır (ayrıca bk. Serahsî, I, 3; M. Ebû Zehre, s. 209-210).

BİBLİYOGRAFYA:

Serahsî, *el-Mebsût*, I, 3; XXX, 129; *Keşfü'z-zunûn*, I, 107; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, I, 69-70; M. Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, Kahire 1947, s. 209-210; Sezgin, *GAS*, I, 422, 934; M. Zâhid el-Kevserî, *Bülâğu'l-emânî*, Humus 1969, s. 77-78; J. Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş* (trc. Mehmet Dağ — Abdülkadir Şener), Ankara 1977, s. 209, 311; N. P. Aghnides, *An introduction to Mohammedan Law And A Bibliography*, Lahore 1981, s. 177.

HALİT ÜNAL

ASLAH

(الاصح)

Mu'tezile'nin "vücûb alellah" temel görüşü içinde kabul ettiği fikirlerden biri.

"Kişi için faydalı olmak, onun haz ve sevinç duymasına vesile olmak" anlamındaki *salâh* kökünden türetilmiş bulunan aslah, "kullar hakkında en uygun, en faydalı, en iyi olan şey" demektir. *Hasen*, *lutuf*, *sevap* ve *hikmet* kelimeleri mâna itibarıyla aslahla benzerlik arzederse de farklı tarafları vardır. Zira Mu'tezile'ye göre bir fiil aslah olduğu halde *hasen*, *lutuf*, *sevap* ve *hikmet*le nitelenmeyebilir. İlk defa hükümdarların kendi haksız uygulamalarını ilâhî kaderin bir sonucu gibi ortaya koyarak kendilerini mâzur göstermeye kalkışmaları karşısında siyasî bir düşüncenin tesiriyle ortaya çıktığı söylenen (Neşşâr, I, 342) bu terimin kimin tarafından icat edildiği kesin bir şekilde belli değilse de Kâdî Abdülcebbar'ın *el-Muğnî*'deki ifadelerinden anlaşıldığına göre aslah kavramını ilk kullananlar Ebû'l-Hüzeyle el-Allâf, Nazzâm, Ebû Hâşim el-Cübbâi ve Ebû Ali el-Esvârî gibi Mu'tezile kelâmcıları olmuştur. Mu'tezile bilginlerinin çoğu tarafından benimsenen bu görüşe sadece Bîşr b. Mu'temir ve Dirâr b. Amr muhalef etmişlerdir (İbn Hazm, III, 201). Aslah konusunda ayrıntılarda farklı görüşler ile sürülmeyle birlikte Mu'tezile'nin çoğunluğu Ebû'l-Hüzeyle el-Allâf ve Naz-

zâm'a ait olan farklı iki görüşü benimsemiştir. Ebû'l-Hüzeyle'ye göre Allah kulları için yarattığı ortamdan daha uygun (aslah) olanı yaratmaya muktedir değildir. Nazzâm'a göre ise Allah kulları için yarattığından daha uygun olanı yaratabilir ve Allah'ın yapabileceği aslah fiillerin bir nihayeti yoktur (Eş'arî, s. 576-577).

Bir fiilin iyi veya kötü (hasen veya kabih) oluşunu fayda ve zarar açısından değerlendiren Mu'tezile'ye göre iyi fiil fayda gözetilerek yapılan, kötü fiilse zarar doğuran şeydir. Gayesiz iş yapmak abestir; şu halde Allah'ın bütün fiilleri bir gayeye yöneliktir. Bu gaye iyi, doğru veya faydalı olduğuna göre O'nun bütün fiilleri de iyidir. O fiillerini daima fayda gözeterek yapar, dolayısıyla zararlı olanı veya faydalı olmayanı irade etmez. Fayda kendisi için olamaz; çünkü O eksiklik ve ihtiyaçtan münezzehtir olduğundan bir fayda teminine gerek duymaz. Şu halde O'nun fiillerinin gayesi kullarının fayda ve iyiliğidir. Binaenaleyh Mu'tezile'ye göre Allah'ın fiillerinde gaye gözetmediğini düşünmek, O'nun abesle iş tugal ettiğini ileri sürmekle aynı anlama gelir; aynı şekilde O'nun kulları için iyi, doğru ve faydalı olanı (salâh-aslah) gözetmediğini iddia edip fiillerinin kullara zararlı da olabileceğini savunmak, Allah'ı âdil olmamak ve zulümle nitelen-dirmek anlamı taşır (Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl*'i-*hamse*, s. 301).

Salâh kelimesi Mu'tezile kaynaklarında aslahla aynı mânada kullanılmakla birlikte bazı Mu'tezililer'e göre Allah için gerekli (vâcib) olan, fiillerinde aslahla değil salâhla riayet etmektir. İster salâh (iyi) ister aslah (en iyi) kelimesiyle ifade edilsin, kulların menfaatinin gözetip fiillerini buna göre yapmasının Allah'a vâcib olması, Kâdî Abdülcebbar'ın ifadesiyle, böyle bir fiilin sadece Allah'a nisbet edilebilmesi ve bunun ulûhiyyet kavramından ayrı düşünülmemesi demektir (*el-Muhtâr*, s. 230). Mu'tezile'ye göre aslah fikrine bağlı olarak peygamber göndermek, peygamberlerin tebliğlerini insanların serbestçe kabul ve reddedilmeleri, neticede sorumlu tutulabilmeleri için her türlü engeli kaldırmak, ita-atkâr kulları mükâfatlandırıp âsileri cezalandırmak, kulları mükellef kıldıkları şeyleri yapmalarını sağlayacak kudrette yaratmak, akla doğruyu göstermek, bir günah veya suçun sonucu (istihkak) olmaksızın dünyada elem çekmiş olan iyi kullara, karşılık (ıvaz) olarak âhi-

rette yüksek dereceler vermek ve yapılan tevbeleri kabul etmek de Allah için vâciptir. Ancak Bağdat Mu'tezilesi, genel olarak âlemi yaratmak, teklife muhatap olan insanları var etmek ve cehennem ehlini burada ebediyen bırakmak aslah olup Allah'a vâciptir derken Basra Mu'tezilesi, yaratılışın başlangıcını aslah saymamış, bunun bir lutf-i ilâhî olduğunu düşünmüştür. Bir grup Mu'tezilî âlim de aslah prensibini dünya işlerine uygulamanın doğru olmadığını, aksine onu insanlara rehberlik yapan peygamberler göndermesinin Allah'a vâcib olması şeklinde anlamak gerektiğini savunmuşlardır. Şîa kelâmcıları da bu anlayışa katılarak aslah fikrini mâsum imam tayin etmenin Allah'a vâcib olması tarzında anlamışlardır.

Allah'ın fiillerindeki hikmet ve maslahatı aklî bir gayeye değil hür iradesine bağlı bir ikram ve ihsan olarak kabul eden Ehl-i sünnet, aslah ve salâh kelimeleri yerine *âdetullah*, *sünnetullah*, tabirlerini kullanmış ve *vücûb** fikrini şiddetle tenkit etmiştir. Sünnî kelâmcılar aslah fikrini eserlerinin çeşitli bölümlerinde çürütmeye çalıştıkları gibi sadece bu konuyu inceleyen müstakil eserler de yazmışlardır. Muhammed b. Ali el-Mevsilî'nin *Fütûhu'l-vâhib bi-en leyse şey'ün 'ale'llâhi bi-vâcib*'i bunlardan biridir (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1240). Ebû'l-Hasan el-Eş'arî de aslah kavramında görüldüğü çelişkileri meşhur "üç kardeş" (*ihve-i selâse**) tartışmasıyla ortaya koymuştur. Ehl-i sünnet'e göre salâh ve aslahı yaratmayı Allah için vâcib kabul etmek, naslara aykırı düşünmüş olmanın (bk. Hûd 11/107; el-Burûc 85/16) ötesinde daha başka itikadî problemler de ihtiva etmektedir. Bunların başında Allah'ın mutlak ulûhiyyetini zedelemek, kuluna ikram ve ihsanda bulunabilme vasfını ortadan kaldırmak, kudret ve irade-i ilâhiyyeyi sınırlamak ve "istikmâl bi'l-gayr" (mükemmelliğini başka şeyler sayesinde kazanmak) gibi ulûhiyyetin birliğine nakîse getirici yanlışlar yer almaktadır. Şayet kulu hakkında aslah olanı yaratmak Allah'a vâcib olsaydı kötülükleri, inkârcıları, şeytanı ve cehennemi yaratmaz, hidayet üzere yaşayan peygamberleri düşmanlarının eliyle öldürtmez, insanlar da haklarında hayırlı olanı var etmesini Allah'tan dilemezlerdi. Gerçi Mu'tezile bu tenkitlere cevap bulmuş, şer problemini kullara kötü fiillerinin yaratıcısı rolü vermekle çözmeye çalışmış, kâfirlerin imanla mükellef tutulmasını